

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари. -2022. -№ 3(6).
ISSN: 2181-1342 (Online)
<https://scienceproblems.uz>

Филология фанлари

Мамаризайева Фарангиз Зоҳиджон қизи
Jizzax politexnika insituti assistenti

BADIIY TARJIMA - ADABIY ALOQA VA O'ZARO TA'SIR VOSITASI

Аннотация. Tarjima – milliy tillarning rivojlanish sur'atini tezlashtiradi. Bu esa o'z navbatida, millatlarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqola badiiy tarjima to'g'risida bo'lib, unda badiiy tarjimaning madaniyatlararo muloqot vositasi ekanligi yoritilgan. Xususan, badiiy tarjimaning jamiyat hayotidagi, insoniyat rivojidagi ahamiyati juda yuqoriligi, bu jarayonda aynan badiiy asar tarjimonlarining mahorati alohida o'rin tutishi ochib berilgan bo'lib, ayniqsa, iqtidorli, o'z sohasining bilimdoni bo'lgan tarjimongina “begona” matnni ko'pchilikka aslicha “tanishtira oladi” va ularning nafaqat bir matn, balki butun bir millat deb aytsak ham xato bo'lmaydi, haqida ma'lum xulosa chiqarishlariga sababchi bo'ladi.

Калит со'злар: tarjima san'ati, badiiy tarjima, madaniyatlararo munosabatlar, tarjima sifati, ma'naviy boyliklar, millatlar do'stligi, asl nusxa mazmuni.

Мамаризаева Фарангиз Зоҳиджон кизи
Преподаватель Джизакского
политехнического института

ЛИТЕРАЛЬНЫЙ ПЕРЕВОД - СРЕДСТВО ЛИТЕРАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Аннотация. Перевод ускоряет развитие национальных языков. В свою очередь, это влияет на развитие народов. Эта статья посвящена художественному переводу, в котором художественный перевод рассматривается как средство межкультурной коммуникации. В частности, раскрыто значение художественного перевода в жизни общества и в развитии человечества. В частности, в этом процессе должно быть высокое мастерство переводчиков, которые переводят литературные произведения. Кроме того, только высококвалифицированный, знающий переводчик может «представить» не только «чужой» текст своему народу как оригинал, но и мнение о нации в целом, если мы говорим, что это не будет ошибкой.

Ключевые слова: искусство перевода, художественный перевод, межкультурная коммуникация, качество перевода, духовное богатство, дружба народов, содержание оригинала..

Mamarizayeva Farangiz Zohidjon qizi
Teacher, Jizzakh Polytechnic Institute

LITERAL TRANSLATION – A MEANS OF LITERAL COMMUNICATION AND INTERACTION

***Abstract.** Translation accelerates the development of national languages. In its turn, that affects the development of the nations. This article is about literary translation, which explains literary translation as a means of intercultural communication. In particular, the importance of literary translation in the life of society and in the development of mankind was revealed. Especially, the skill of translators who translate literal works should be high in this process. As well as, only high-skilled, knowledgeable translator can "introduce" not only "foreign" text to his or her nation as original, but also the opinion about the whole nation, if we say that it will not be a mistake.*

***Keywords:** the art of translation, literary translation, intercultural relationship, the quality of translation, spiritual riches, friendship of nations, the content of the original.*

Kirish

Ma'lumki, tarjima inson faoliyatining eng qadimiy turlaridan biri bo'lib, u tufayli biz jamiyat taraqqiyoti tarixining barcha tafsilotlarini ochiq-oydin tasavvur etamiz. Tarjima xalqaro do'stlik, qardoshlik va hamkorlik manfaatlariga, xalqlar o'rtasidagi iqtisodiy-siyosiy, ilmiy, madaniy va adabiy aloqalarning kengayishiga xizmat qiluvchi qudratli quroldir. U turli xalqlar adabiyotlarining o'zaro aloqasi va bir-biriga ta'siri jarayonini tezlashtiradi. "Tarjima asarlari tufayli kitobxonlar jahon adabiyoti durdonalaridan bahramand bo'lishadi. Shu bilan birga, tarjima tillarning rivojlanish sur'atini jadallashtiruvchi, lug'at boyligini oshiruvchi va takomillashtiruvchi vosita sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi" [3, 30-b]. Aynan madaniyatlararo munosabatlarda asosiy o'rinda turuvchi badiiy tarjima jarayoni esa o'z salmog'i bilan tarjimaning boshqa turlaridan ajralib turadi.

Umuman olganda, badiiy tarjima nasriy, she'riy, dramatik asarlar tarjimasini o'z ichiga oladigan tarjima turi hisoblanadi. Har bir janr tarjimondan o'ziga xos yondashuvni (ritmni his qilish, qofiyadosh so'zlar topish, turli qochirimlarni to'g'ri ifodalash, boblar o'rtasidagi muvofiqlikni uzmaslik kabi) talab qiladi. Nega aynan bu sohani o'rganishimiz kerak, - degan savolga esa muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning quyidagi fikrlari javob bo'ladi: "Biz bugun kitobxonlik madaniyatini oshirish, ilmiy, badiiy, siyosiy adabiyotlarni ko'paytirish masalasiga alohida e'tibor beryapmiz. Ammo bu ishlarni har tomonlama puxta o'ylab amalga oshirishimiz, boshlagan olijanob harakatimizni obro'sizlantirishga yo'l qo'ymasligimiz shart." [1, 3-b.]

Tadqiqot metodologiyasi

Tarjima san'ati bilan yaqindan tanish bo'lgan kishida: har bir tarjima tarjimonning tarjimini qanday tushinishi mahsulidan iborat, - degan tasavvur tug'iladi. Haqiqatdan ham, ayni bir adib asarining bir nechta tarjimon qalamiga mansub tarjimalari bir-biridan jiddiy tarzda farqlanadi. Boshqacha aytganda, muayyan bir asarning bir nechta tarjimasi hech qachon bir-biriga mutlaq teng bo'lishi mumkin emas. Hatto, ayni bir shaxs ma'lum bir asarni o'z hayotining turli davrlarida tarjima qilganida ham, uning tarjimalari bir-biridan tafovut qilishi mumkin. Kitobxon qachonki bir asarning bir nechta nusxalarini yoki asar yozilgan davrga tegishli boshqa adabiyot namunalari o'qisagina bunday xulosaga kelishi mumkin. Demak, tarjimashunos G'. Salomov aytganlaridek, tarjima sifatini aniqlashning eng asosiy vositasi – qiyosdir. Qiyoslash metodidan foydalanib, tarjimashunoslik ilmini mustahkam egallash mumkin. Mazkur maqolada ham qiyoslash metodi orqali badiiy tarjimaning nafaqat tillar, balki madaniyatlararo muloqot vositasi ekanini yoritilgan.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi

O'zbekistonda tarjimaning, xususan, badiiy tarjimaning nazariy masalalari ancha keng o'rganildi. Jumladan, O. Muminov, Q. Musaev, G'. Salomov, E. Ochilovlarning badiiy adabiyotlar tarjimasi va tahlili bo'yicha darsliklari, maqolalari barcha tarjima jarayoniga qiziquvchilar, shu sohada ish olib borayotganlar uchun bu borada dasturilamal bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yo'nalishda ilmiy ish olib borayotgan yosh tadqiqotchilar ham talaygina. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu yo'nalishdagi tadqiqot ishlarini davom ettirish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi. "Nega deganda, adabiyot va san'atga, madaniyatga e'tibor – bu avvalo xalqimizga e'tibor, kelajagimizga e'tibor ekanini, buyuk shoirimiz Cho'lpon aytganidek, adabiyot, madaniyat yashasa, millat yashashi mumkinligini unutishga bizning aslo haqqimiz yo'q" [1, 1-b]. Adabiyot rivojida bir bo'g'in bo'lgan badiiy tarjima ham shu jarayonda oldingi qatorda turadi.

Tahlil va natijalar

Tarjimon voqelikni asarda ko'rsatilgani darajasida bilsagina badiiy chin, haqqoniy tarjima yarata oladi [4, 103-b].

Badiiy asarni tarjima qilish uchun tarjimonda ijodkorlik iqtidori va tarjima qilish san'ati bo'lishi kerak. Tarjimon asliyat tilini ham, badiiy asar tarjima tilini ham yaxshi bilishi, ularning nozik tomonlarini tez ilg'ay olishi lozim. Tarjimon qaysi xalqning tilidan tarjima qilayotgan bo'lsa, o'sha xalqning hayoti va turmush tarzini ham chuqur bilmog'i lozim.

Shoir-u yozuvchi, dramaturglarni butun dunyo xalqlarining sevimlilariga aylantirgan vosita – badiiy tarjimadir. Binobarin, yuksak so‘z san’ati hisoblanmish badiiy tarjima ham insoniyat ixtiyoridagi o‘ziga xos, ajoyib ijtimoiy-badiiy kashfiyotdir. Rossiyaning atoqli yozuvchilaridan biri Maksim Gorkiy shunday yozgan edi: “So‘z san’ati bo‘lgan badiiy adabiyot odamlarga o‘zaro bir-birlarini tushunishga yordam beradi. Bir ittifoqqa birlashgan kishilar boshqa tilda so‘zlovchi o‘z qo‘shnilarini bilishlari kerak, maqsadlarning birligi, yangi ijtimoiy hayot shakli shunga da’vat etadi. Turli qabilalarning odamlari bir-birlarining psixologiyasi – “ruh”ini qanchalik yaxshi bilib olsalar, ularning belgilangan yuksak maqsad sari harakatlari shunchalik yakdil, qudratli va muvaffaqiyatli bo‘ladi” [2, 112-b]. Demak, hozirgi rivojlanib borayotgan davrda barcha xalqlarning maqsadi do‘stlik, birdamlik va tinchlik ekan, davlatlar bir-birlari haqida axborotga ega bo‘lib borishlari uchun bevosita tarjima xizmatlariga e’tibor kuchayadi. Yozuvchining fikrlari tasdig‘i sifatida, dunyodagi katta-kichik barcha xalqlar tarjima orqali bir-birlarining madaniy-ma’naviy boyliklaridan bahra olishayotganliklarini aytishimiz mumkin.

“Ma’lumki, badiiy adabiyot har bir xalqning ma’naviy dunyosi, hayoti, urf-odatlarini, an’analari bilan, uning madaniyatidagi jamiki yaxshi, ilg‘or narsalar bilan tanishish imkoniyatini beradi” [4, 122-b]. Mamlakatimizda ona tilimizdan chet tillariga va chet tillaridan ona tilimizga badiiy tarjima qilish ishi keng yo‘lga qo‘yilganligi tufayli jahon adabiyoti va san’ati namunalari xalqimizning ajralmas ma’naviy mulkiga aylanib bormoqda.

O‘zbek tarjimachiligi jug‘rofiyasining xaritasi boy va rang-barang. Endilikda “badiiy tarjima” deganda, faqatgina muayyan bir “begona” tildan o‘zbek tiliga kitob o‘girish jarayoni tushunilmaydi, balki badiiy tarjimalarimiz o‘zbek adabiyotining xalqaro miqyosdagi ko‘p tomonlama munosabatlarini aks ettirib, ko‘pincha, ma’naviy boyliklarni o‘zaro almashishga asoslanadi. Masalan, Shekspirning “Otello” tragediyasi o‘zbek tiliga o‘girilgan ekan, ingliz kitobxonlari ham Alisher Navoiyning “Xamsa”sini o‘z tillarida o‘qimoqdalar yoki Mark Tven, Jek London, Edgar Allan Po asarlari o‘zbek kitobxonlari qo‘lida bo‘lsa, Abdulla Qodiriy, G‘afur G‘ulom, Said Ahmad asarlarining ingliz tilidagi tarjimalarini esa nafaqat chet mamlakatlarida, balki mamlakatimiz kitob rastalarida ham uchratishimiz mumkin. Badiiy tarjimachilik rivojini ta’minlashga hissa qo‘shayotgan bunday misollarni ko‘plab keltirishimiz mumkin, ya’ni tarjimachiligimiz qamrab olayotgan tillar, adiblar, janrlar, davrlarning hammasi qayd etiladigan bo‘lsa, bu ro‘yxat benihoya kengayib ketadi. Ammo keltirilgan misollarning o‘zi ham o‘zbek adabiyotining bugungi kundagi xorijiy g‘arb-u sharq adabiyotlari bilan bo‘layotgan o‘zaro ichki va tashqi tajimachilik siyosatini namoyish eta oladi.

Umuminsoniy maqsadni ko‘zlab qalam tebratgan har qanday yozuvchi va shoirning asari faqat bir xalqning mulki bo‘lib qolmay, balki butun insoniyatning ham

boyligidir. Binobarin, barcha xalqlar bir-birining ma'naviy boyligi, ya'ni adabiyot va madaniyati bilan uzviy aloqa o'rnatgan taqdirdagina o'zlarining adabiyoti va madaniyatini ma'lum darajaga ko'tarish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Alohida olingan har bir milliy adabiyot mavqeyidan olib qaralsa, badiiy tarjima ko'proq rang-baranglik, xilma-xillikka qulaylik tug'diruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Lekin ikkinchi tomondan, tarjima bir qancha yetakchi nasriy, she'riy va dramaturgiyaviy uslublarning butun jahon bo'ylab tarqalishiga ko'maklashadi va shunga ko'ra, jahon adabiyoti mavqeyidan turib qaraganda, birlashtiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, badiiy tarjimani jahon adabiyoti taraqqiyoti tomon yo'naltiruvchi kuch sifatida baholash mumkin.

Tarjima jarayoning mohiyati asl nusxada aks etgan shakl bilan mazmunning birligini, yaxlitligini saqlash uchun bo'lak tildan muqobil vositalar qidirib topishdan iborat. Bundan tashqari, asl nusxa mazmunini boshqa tilda berishning mavjud bir nechta imkoniyatlari orasida eng muqobil va muvofiq variantini tanlash ham tarjimaning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Ana shu muqobil til vositalarini qidirib topish va muvofiq variant tanlash ijodiy xarakterga ega bo'lib, tarjima qiluvchi kishi, ya'ni tarjimondan ongli mehnatni talab etadi. Tilning ifodaviyligi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ilmiy, ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar tarjimasida ham muayyan badiiy-ijodiy masalalarni yechishga to'g'ri keladi. Bu tarjimondan adabiy mahoratni talab qiladi. Bunday tarjima san'at jumlasiga kiradi.

Taklif va tavsiyalar

Badiiy tarjimani mevali daraxt niholiga qiyos qilsa bo'ladi. Chunonchi, bir zaminda o'sib turgan nihol boshqa unumdor yerga o'tqazilganda, ko'karib meva beradi. Jahon adabiyoti durdonalari ham badiiy tarjima tufayli bir tildan boshqa tilga ko'chirilganda, o'sha tilning egasi bo'lgan xalqning milliy ongini o'stirishda, yangicha estetik did paydo qilishda, dunyoqarashini tarbiyalashda alohida ahamiyat kasb etadi. Demak, bog'ni yashnatish bog'bonning vazifasi bo'lganidek, tarjimon ham o'z ishini sifatli bajarishi, tarjima qilayotgan asarining milliy xususiyatlarini saqlab qolishga harakat qilishi lozim.

Badiiy tarjima tarbiyaviy, ma'rifiy va ta'limiy ahamiyatga ega. Milliy adabiyotimiz orqali, asosan, o'z xalqimizning o'tmish, hozirgi va kelajak hayoti, ularning orzu-intilishlari, iqtisodiy turmush sharoitlarini o'rgansak, badiiy tarjima asarlari orqali boshqa xalqlarning hayoti, ularning orzu-intilishlari, iqtisodiy turmush sharoitlarining badiiy in'ikosi bilan tanishamiz. Boshqa millatlarni esa o'z xalqimizning badiiy merosi, urf-odat va an'alalari, tarixi, afsonaviy shaxslari bilan tanishtirish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Milliy tarjimachiligimiz nuqtayi nazaridan olib qaraydigan bo‘lsak, badiiy tarjima orqali so‘z san’atkorlari – tarjimonlar o‘zbek xalqining boshqa xalqlarga hamda shu xalqlarning madaniyatiga, tiliga bo‘lgan muhabbatlarini, hurmatlarini ifodalaydilar; o‘zbek xalqi bilan boshqa xalqlar orasidagi do‘stlik hamkorlikni mustahkamlashda ishtirok etadilar va nihoyat, o‘zbek ma’rifati, o‘zbek adabiy tilini boyitishda muhim xizmat qiladilar. Badiiy tarjima mavjud ekanki, biz madaniyatlararo munosobatlarda sobitqadam ishtirok etamiz, chunki inglizlarning mehmonlarni sutli qahva bilan kutib olishlarini, mashinani o‘ng tomondan boshqarishlarini, har qanday vaziyatda ham juda mulozamatli ekanliklarini bilamiz va chet elga safar qilganimizda “culture shock”ga kamdan-kam hollarda uchraymiz, ularning ham o‘zbeklar mehmon kutishganda, albatta, milliy taomlarimiz tayyorlanishini, dasturxonga yoshi kattalardan oldin qo‘l uzatilmasligini va shu kabi ko‘plab odatlarimizdan xabardor ekanliklarini hamda O‘zbekistonga tashrif buyurishganida bizdan ana shunday muomalani kutishlari ma’lum. Yuqoridagilardan kelib chiqib, shuni ta’kidlashimiz mumkin: badiiy tarjima ijtimoiy bog‘lanish va o‘zaro axborot almashinuv vositasi sifatida tarjimonlardan katta e’tibor va ahamiyatni talab qiladigan muhim adabiy-tahliliy jarayon ekan.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Mirziyoyev Sh. M. “O‘zbekiston ijodkor ziiyolilari vakillari bilan uchrashuvda so‘zlangan nutq”. T.: Xalq so‘zi, 2017, 04. 08. 33-son
2. G‘ofurov I., Mo‘minov O., Qambarov N. Tarjima nazariyasi. T.: Tafakkur bo‘stoni, 2012. – 216 b.
3. Hamzayev, H. (2020). Chet tili og‘zaki nutqi ta’limida ahamiyatli omillar. *Scienceproblems.Uz*, 1(1). <https://doi.org/10.47390/A1342112020N13>
4. Xolmurodova L.E; Akhmadova G.Q; Mamarizaeva F.Z. STYLISTIC PROBLEMS IN TRANSLATION PROCESS. *Asian Journal of Multidimensional Research*. Vol 10, Issue 5, May, 2021
5. Yuldasheva, M. (2020). “Gulliverning sayohatlari” asaridagi atamalar tasnifi. *Scienceproblems.Uz*, 1(1). <https://doi.org/10.47390/A1342112020N12>
6. Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. Т.: Фан, 2005. – 352 б
7. Саломов Ф. Таржима назарияси асослари, Т.: Ўқитувчи, 1983. – 320 б.
8. Шарипов Ж. Бадий таржималар ва мохир таржimonлар. Т.: Фан, 1972. – 260 б.